RADOVI Zavoda za znanstveni rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti	1	277—306	16 slika	Varaždin 1986.

UDK 415:8(091)(497.13)

Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper

ALOJZ JEMBRIH

KAJKAVSKA GRAMATIKA IGNACIJA SZENTMÁRTONYJA (1783)*

KAJKAVIAN GRAMMAR OF IGNACIJ SZENTMARTONY (1783)

Up to now the first printed Kajkavian grammar book (1783) and its author Ignacij Szentmártony, Jr., (born in 1743) have not been well-known in the Serbo-Croatian research works. Because of that in this treatise attention is paid to the author and his forgotten work.

1.

U *Izboru dugovanj vsakoversteneh...*, Tomaš Mikloušić (1767—1833) spominje da je »*Szentmártony, vitiznanec i Slovnicu horvatsku za Nemce 1783 vu Varažd.* (inu)« napisal.[1]

Bila je to Slovnica kajkavskoga književnog jezika koja je u povijesti naše filologije sve do danas ostala nekako po strani.[2]

Žerjavinec, Lug 13, YU—41260 Sesvete

* Ovo je proširena verzija pročitanog referata na Znanstvenom skupu »*Povijesna dijalektologija*«, održanog 15., 16. i 17. ožujka 1984. u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

[1] Citirano prema *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790—1832)* skupio i uvodom popratio Dr. Franjo Fancev, Građa za povijest književnosti hrvatske, JAZU, knj. XII, Zagreb 1933, 167.

[2] Po kronološkom redu sada je poznato šest gramatika kajkavskog književnoga jezika: Ivan Vitković profesor zagrebačke arhigimnazije ostavio nam je u rukopisu gramatiku pod naslovom »*Gründe der Croatischen Sprache zum Nutzen der deutschen Jugend... Agram 1779*«. Nalazi se u Sveučilišnoj i nacionalnoj biblioteci u Zagrebu Sign. R. 3168. Korade u navedenoj raspravi (v. bilj. 3) spominje kako taj rukopis nije mogao pronaći u spomenutoj biblioteci. Slijedi *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche* (1783) Ignacija Sznetmártonyja. Nalazi se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu sign. II D-8°-60; Franz Kornig, *Kroatische Sprachlehre, oder Anweisung für Deutsche, die kroatische Sprache in kurzer Zeit gründ-*

Budući da su u 18. stoljeću postojala *dva Szentmártonyja* s imenom Ignacije, stariji i mlađi, bibliografi i povjesničari književnosti, kada su govorili o autorstvu spomenute gramatike, spominjali su Szentmártonyja ne precizirajući o kojem je riječ da li o mlađem ili starijem Ignaciju.[3]

Kako je Mijo Korade objavio iscrpnu monografiju o starijem Szentmártonyju[4] koji je više bio poznat na Zapadu napose u portugalsko-španjolskom jezičnom području gdje ga spominju i najveće enciklopedije tih zemalja, nego li u Jugoslaviji, donosimo nekoliko biografskih podataka o mlađem Ignaciju Szentmártonyju.

Upravo zato što su postojala dva Ignacija Szentmártonyja, neki su autori miješali njihove biografske podatke, kao npr. godinu smrti 1806. pripisivali su starijem Ignaciju.

Ignacija Szentmártonyja mlađeg izvori spominju kao »*Nobilis Croata insulanus*«, koji se rodio u plemićkoj obitelji 17. II. 1743. u Međimurju.[5] Otac mu je bio vojni povjerenik zaladske županije. Gimnaziju je pohađao u Varaždinu gdje je primljen u isusovački red. Studij filozofije završio je U Grazu 1765. Kao profesor u Zagrebu predaje 1765, a 1766, 1767. u Varaždinu, da bi opet otišao na studij teologije u Graz. Nakon ukinuća isusovačkog reda (1773) predaje kao profesor sintaksu (4. razred) u Varaždinu sve do 1776., a gramatiku od iste godine (1776) (3. razred) u Zagrebu.[6]

---

lich zu erlernen (wollen)... Agram 1795. Sveučilišna i nacionalna biblioteka sign. D-8°-113; Josip Ernest Matijević, *Horvatska Grammatika oder kroatische Sprachlehre von einem Menschenfreunde verfasset und herausgegeben... Agram 1810.* Josip Đurkovečki, *Jezičnica horvatsko-Slavinska za hasen Slavincev i potrebоću ostaleh stranskoga jezika narodov — Kroatisch-Slavische Sprachlehre zum Nutzen der Slavonier Und Gebrauche der übrigen auswärtigen Nationen, Pesth 1826;* Ignac Kristijanović, *Grammatik der kroatischen Mundart, Agram 1837.* isti, *Anhang zur Grammatik der kroatischen Mundart, Agram 1840.* U vezi s gramatikom Đurkovečkog i Kristijanovića usp. Janko Jurančič, *Dva malo poznata kajkavska gramatičara,* Južnoslovenski filolog, knj. 30, Beograd 1973, 358—367.

[3] Szentmártonyja kao autora gramatike spominju: T. Mikloušić, I. Kukuljević, P. J. Šafařik, De Baker, Sommervogel, Rybaj, Wurzbach, Leite, Predragović, Vanino, Cuvaj, O. Šojat, Rotraud Stumfohl, J. Dobrowsky. Zv. Bartolić drži da je »Ignac Szentmartony stariji pisac hrvatske gramatike pisane na njemačkom jeziku«, isto misli i Mijo Korade. Usp. Zv. Bartolić, *Sjevernohrvatske teme* I, Čakovec 1980, 120; M. Korade, *Život i rad Ignacija Szentmartonyja (1718—1793),* Vrela i prinosi, br. 14. Zagreb 1983, 66—100, odnosno 94—96. Takvom sam se mišljenju bio i ja priklonio, međutim sagledavanjem nekih činjenica došao sam do zaključka da je ipak mlađi Szentmartony autor gramatike, o tome govorim u daljem tekstu ovdje. Usp. moj članak u »OKU«, br. 292, Zagreb 1983, 22, kao i u »Stoletnom Kaj-Koledaru III,« Zagreb 1983, 27—36.

[4] Korade, *n. dj.*

[5] Usp. Korade, *n. dj., 93.* Nije na odmet ako spomenemo da na Bečkom sveučilištu godine 1636. studira jedan »*Ioannes Szentmartini, Croata*«. Podatak preuzet iz: *Die Matrikel der Universität Wien, Bd. IV, 1575/II—1658/59,* bearbeitet von Franz Gall und Hermine Pauhart, Wien—Köln—Graz 1974, 575.

[6] Usp. Korade, *n. dj.,* 93—94.

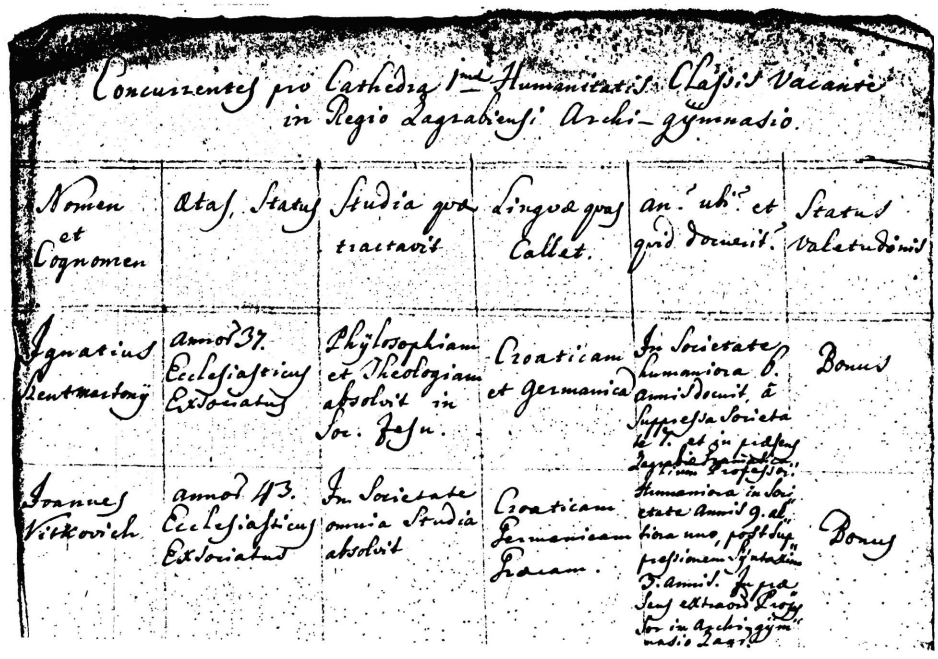

Concurrentes pro Cathedra 1ma Humanitatis. Classis Vacante in Regio Zagrabiensi Archi-gymnasio.

Nomen et Cognomen	ætas, Status	Studia qua tractavit	Lingua qua Callet.	an. ubi et quid domerit?	Status Valetudinis
Ignatius Szentmartony	annor 37. Ecclesiasticus Ex Societate	Philosophiam et Theologiam absolvit in Soc. Jesu.	Croaticam et germanicam	In Societate humaniora b. annis docuit. A Suppressa Societa J. et in privata Legatia [illegible] Professi. humaniora in Societate annis 9. ab hinc uno, post hujus professionem Patavii 3. annis. Jam ex Ses. extraord. Prof. Soc. in Archigymnasio Zagr.	Bonus
Joannes Vitkovich	annor 43. Ecclesiasticus Ex Societate	In Societate omnia Studia absolvit	Croaticam Germanicam Italicam.		Bonus

Sl. 1. Popis kandidata za profesorsko mjesto na Zagrebačkoj arhigimnaziji 1780. g. Ignac Szentmartony je na prvom mjestu. (Acta scolastica, Fase. 7, br. 170, Arhiv Hrvatske u Zagrebu).

Godine 1780. uz Ivana Vitkovića i Jurja Dianića kandidira se za profesora u višim razredima (humaniora); bude izabran i tu u Zagrebu predaje do 1783. godine.

Poradi zanimljiva sadržaja odluke o izboru Ignacija Szentmártonyja za profesora u višim razredima zagrebačke gimnazije, pogledajmo odgovarajući tekst te odluke.

> »Razumjevši odluku u vezi s umirovljenjem profesora Mikocija, odredio sam da se raspiše natječaj još u Požunu radi kratkoće vremena. Kada je došao taj isti dan, osim lokalnog direktora Akademije predložio sam za suce još direktora humaniora i direktora varaždinske gimnazije. Pravila natječaja slijedio sam kao što je i Vaša prejsnost i viječe (. . .) postupilo prema protokolu za odgoj mladeži za arhigimnazije.
>
> Imena i ostale podatke natjecatelja pruža priložena tablica ovdje dolje. Što se tiče života i ponašanja natjecatelja nije slijedio nikakav prigovor ni protiv jednoga od njih. Što se tiče stila, poznavanja sistema tečaja humaniora, poznavanja estetike, prva četvorica su tako zadovoljila da se svaki od njih smatra dostojnim katedre. Što se pak tiče poduke, sa zadovoljstvom javnosti na gramatičkim katedrama prema novom sistemu četverogodišta, glasanjem je pripalo Ignaciju Szentmártonyju. Stoga njega predlažem za prvu ispražnjenu katedru humanitatis uz plaću od 500 forinti (. . .).«[7]

Kada bismo željeli odrediti autorstvo spomenute kajkavske gramatike, onda upravo diskurz navedene odluke o izboru Ignacija Szentmártonyja (mlađega) za profesora na zagrebačkoj arhigimnaziji ide njemu u prilog kao potencijalnom autoru.

Na Szentmártonyja kao autora navedene kajkavske gramatike poziva se 1814. i Josef D o b r o w s k y: »(. . .) Da Schlözer shcrieb,

> d. i. 1770, gab es noch keine Kroatische Sprachlehre, wenn gleich Christ. von Jordan (de Origg. Slau. P. IV. p. 109—118) 25 Jahre früher die Kroatischen Declinationen und Konjugationen mit den Böhmischen und Slowakischen verglichen hat; jetzt aber sind wir schon mit zweien versehen:
>
> Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche. 118 Seiten in 8°. ohne Druckort. Die Vorrede ist unterzeichnet Warasdin 1783. Wir sind die ersten, sagt der Verfasser, ein gewisser Szentmártony, wie er in dem Ribaischen geschriebenen Katalog angegeben wird, so es wagen, jene Sprache, die man eigentlich die kroatische nennt, in sichere Regeln zu bringen, und die Anfangsgründe zu einer vollstädigen Sprachlehre für jene Mundart, welche in den Gespannschaften von

[7] Usp. latinski original u *Acta scolastica*, Fasc. 7, br. 170. Zahvaljujem profesoru Jakovu Stipišiću što mi je gornji citat pomogao prevesti s latinskoga.

Agram, Kreuz und Warasdin und den nächst angränzenden Provinzen üblich ist, zum Gebrauche lehrbegieriger Ausländer zu entwerfen.«[8]

Budući da još uvijek postoje disparatnosti o autorstvu prve tiskane kajkavske gramatike, držim da je na mjestu ako u slijedećem razmatranju sagledamo sve one premise koje govore u prilog autorstvu mlađeg Ignacija Szentmártonyja.

U prilog njemu ide činjenica, što je bio *profesor gramatike* i dobro je poznavao strukturu latinskih i njemačkih gramatičkih obrazaca. Poznavao je od stranih jezika latinski i njemački,[9] a gramatika svjedoči da je izvrsno znao i hrvatski, u ovom slučaju kajkavski književni jezik.

M. Korade ističe kako se Szentmártony (mlađi, A. J.) »u knjizi ne osvrće na učenike i ne navodi da je djelo namijenio za gimnazijske potrebe ili kao školski priručnik, već za Nijemce koji žele naučiti hrvatski.«[10] Konstatacija je donekle na mjestu ako se kajkavska gramatika (1783) promatra u kontekstu namjene kakvu su imale slavonske gramatike, Lanosovićeva i Reljkovićeva. Naime »(...) Sie sind für den Gebrauch der aufgeschlossenen Josefiner gedacht, bedienen sich der zentralen Monarchiesprache, sind sehr zweckbestimmt, wollen bereits einem weiten Kreise 'nützlich' sein, sollen auch vom Lehrer verwendet werden, also gleichfals Mittel

[8] Usp. S l o v a n k a. *Zur Kenntnis der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer von J. Dobrowsky*, Prag 1814, 188—189. U vezi s Rybayem, valja istači da je rođen v Banovcih 1753/4; umro je u Torschau kod Bača. Bio je poznat kao evangelički teolog i lingvist-filolog. Više o njemu v. Konstant von W u r z b a c h, *Biographisches Lexicon des Keisertums Österreich*, Wien 1874, knj. 26, 7—8.

[9] U tablici priloženoj ocjeni u vezi s natječajem za profesora u višim razredima (1780), u rubrici »*Lingua quas callet*« (jezik koji govori, zna) da je to »*Croaticam et germanicam*««. Dakle uz latinski koji je obavezno morao dobro poznavati, Szentmártony mlađi zna pored hrvatskoga i njemački jezik. Na popisu pored Szentmártonyja nalaze se još *Ivan Vitković, Maksimilian Leibl, Juraj Dianić, Lino Kotter* i *Tito Brezovački*. Profesorsko mjesto dobila su prva četvorica o kojima je zapisano »(...) Što se tiče stila, poznavanja sistema tečaja humaniora, poznavanja estetike, prva četvorica su tako zadovoljila da se svaki od njih smatra dostojnim te katedre (...)«. Usp. Alojz J e m b r i h, *Juraj Dianić i njegovo djelo*, KAJ, časopis za kulturu i prosvjetu, god. XVII, br. 2, Zagreb 1984, 49—67.

[10] Usp. K o r a d e, *n. dj.*, 95. Međutim moramo istači da se autor gramatike ipak osvrće na učenike na str. 45—46 kada govori o tzv. »*Die jüngst vergangene Zeit*«, onda u bilješci 1. kaže: »Dieser Unterschied zwischen der jüngstvergangenen Zeit wird in den Schulsprachlehren nur wegen der lateinischen und Teutschen Sprache, so die Knaben lernen, engezeiget; dann in der That selbst ist zwischen *bil szem*, und *jeszem bil; bil je*, und *je bil* kein Unterschied der Zeit, und wird eines für das andere gebrauchet. Statt der jüngst vergangenen Zeit findet man auch in Büchern *beße* in allen Personen und Zahlen, so aber in der gemeinen Red-Art selten gebrauchet wird; noch weniger aber gebrauchet man: *bih*, und *biah*, so bei den Dalmatiern gewöhnlich ist.« Szentmártony pod *Dalmatiern* podrazumijeva zapravo štokavce, možda ikavce, dakle »bosanski« govor, jer u 18. st. dalmatinski i bosanski po shvaćanju *Propagandae de fide* isti je jezik. Usp. J. R a d o n i ć, *Stamparije i škole rimske Kurije*, Beograd 1949, 76.

der neustrukturierten Volksbildung sein. Sie sind aber gleichzeitig- und das ist symptomatisch- Lehrbücher für die im wesentlichen deutsch erzogenen Slawen, die daraus ihre Muttersprache lernen oder sich in ihr vervollkommnen sollen.«[11]

Što se tiče datiranja njemačkog predgovora gramatike (1783) »*Varasdin, den 20. May 1783*«, također ide u prilog mlađem Ignaciju. Naime iz popisa profesora zagrebačke gimnazije saznajemo da je on predavao u Zagrebu do 1783. pa je iste godine mogao biti i u Varaždinu gdje je spomenutu gramatiku mogao redigirati i napisati predgovor.[12]

Da stariji Ignacije Szentmártony (1718—1793) nije autor gramatike, svjedoči glasoviti povjesničar isusovačkog reda *J. N. Stöger* koji spominje starijega Ignacija Szentmártonyja kao izvrsnoga matematičara koji nije ništa napisao![13] Bez obzira što su neki bibliografi kajkavsku gramatiku (1783) pripisivali starijem Ignaciju, osim toga oni su uz godinu njegove smrti 1793. navodili i godinu 1806. koja se odnosi na mlađega Ignacija, zaista ima razloga da autorom prve tiskane kajkavske gramatike, koja u teorijskoj i praktičnoj dimenziji potvrđuje cvat književnosti na narodnom — kajkavskom jeziku, smatramo Ignacija Szentmártonyja mlađega.

Jedini (nama) poznati primjerak »*Uvoda u hrvatsku slovnicu* za Nijemce *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche*[14] *na* 118 stranica džepnoga formata, nalazi se u SNB u Zagrebu, sign. R. II-8°-60.

Poradi zanimljiva predgovora na njemačkom donosimo ga u prijevodu na hrvatskom jeziku.

> »Nijedan evropski jezik nije u svojem mnogostrukom narječju tako različit i raširen kao Ilirski ili Slavenski: Rusi, Poljaci, Česi, Slovaci, Slovenci (Wenden), Dalmatinci, Bošnjaci, Bugari imaju mnoge zajedničke korijene riječi i nazive, ipak se, kao: talijanski, francuski i španjolski, međusobno razlikuju, koji potječu od jednoga matičnog jezika, naime latinskoga.
>
> Mi smo prvi koji se usuđujemo da, onaj jezik što se zapravo zove hrvatski (die man eigentlich die Kroatische nennet), svodimo u stalna pravila za upotrebu strancima koji ga žele

[11] Citirano prema Herbert P e u k e r t, *Slawische Nationalsprachen in der Wiedergeburtszeit*, Wissenschaftliche Zeitschrift der Ernst—Moritz—Arndt—Universität Greifswald, Jahrgang XI, 1962, 375 (p. o.).

[12] Usp. popis profesora zagrebačke gimnazije od 1776. do 1957. u *Zborniku naučnih i književno-umjetničkih priloga bivših đaka i profesora o 350-godišnjem jubileju 1607—1957*, Zagreb 1957, 1024.

[13] Usp. K o r a d e, *n. dj.*, bilj. 184.

[14a] Ovaj rad bio je već otisnut, kada sam saznao da jedan primjerak iste gramatike u svojoj biblioteci u Samoboru imaju oci franjevci. Podatak iz rada A. Šojata »Prva objavljena gramatika kajkavskoga književnog jezika« u: Rasprave Zavoda za jezik I FF, 10—11, Zagreb 1985, 201—221.

[14] Na naslovnoj stranici potpisan je *Stjepan Mlinarić*, pa nam je zaključiti da gramatika potječe iz njegove ostavštine.

naučiti, ujedno činimo temelje za potpunu slovnicu onoga govora (für jene Mundart) koji je u običaju u zagrebačkoj, križevačkoj i varaždinskoj županiji te bližim graničnim pokrajinama.

Poduzimamo ovaj skromni pokušaj da bi potakli vrijednu marljivost slavnih ljudi čije je ime preuzvišeno za takvo neznatno djelce, da bi ono ipak u budućnosti svima služilo i bilo poticajem u nasledovanju.

Kako pretpostavljamo da će naši čitaoci bez daljnjega imati pojma o sintaksi njemačkog jezika, o tome nećemo govoriti da ne prekoračimo tako omiljenu kratkoću.

Varaždin, 20. svibnja 1783.«

Iz čitava predgovornog diskurza uočljivi su tragovi narodnoga preporoda u vrijeme jozefinizma. Prisutnost nacionalne svijesti naš predgovornik stavlja u prvi plan!

Pojava Szentmártonyjeve kajkavske gramatike zanimljiva je već po samom naslovu. Pojavljuje se dakle iste godine kada car Josip II, provodeći školske reforme, određuje da službeni jezik u školama bude njemački s jedne strane, te saziva pravopisnu komisiju u Beču u vezi s jedinstvenim hrvatskim pravopisom, s druge strane.[15]

Onome što smo naprijed već istakli s obzirom na namjenu slavonskih gramatika u čiji kontekst objavljivanja ulazi i ova kajkavska gramatika (1783), valja još dodati da je Szentmártonyjeva gramatika »rođena« kao nasušna potreba u kontekstu političkih događaja. U odnosima Mađarske i trojedne kraljevine: Dalmacija—Hrvatska—Slavonija, nisu stvari posve čiste. Mađari žele pomađariti Hrvate poričući hrvatsko-ugarsku nagodbu (1102). Hrvati preferiraju Beč. Prema tome gramatika je »za Nijemce« kao i Hrvate, samo dobro došla, jer njome se *normira* književni jezik triju županija. Na osnovi toga razumljiva je autorova suzdržljivost od nespominjanja svog imena i mjesta tiskanja gramatike.

Bila je to gramatika koja ni danas nakon dvjesta godina ne gubi na svojoj suvremenosti. Gramatika koja je sadržavala sve što sadržava i današnja normativna gramatika: *ortografiju, ortoepiju, prozodiju i morfologiju;* sve to nalazimo u Szentmártonyjevoj kajkavskoj gramatici (1783).

Sadržaj Uvoda u hrvatsku slovnicu za Nijemce (1783)

2.

Pregledno koncipiranu gramatiku Ignacija Szentmártonyja (mlađeg) sadržajno možemo podijeliti u nekoliko osnovnih dijelova. *Prvi dio* (Erster Teil. Von dem Gebrauche, und der Aussprache der

[15] Szentmártonyjeva se gramatika pojavljuje u vrijeme tzv. *»visokog jozefinizma«* (1780—1792).

Buchstaben) — na osam stranica raspravlja »*O upotrebi i izgovoru slova*« (5—12). Prema Szentmártonyjevom opisu možemo reći da je riječ o dijelu gramatike koji danas zovemo *ortoepija* i *pravopis*, iako je danas pravopis odvojen od gramatike. Zapravo njegov pravopis valja promatrati samo u odnosu na njemački pravopis koji on uspoređuje s hrvatskim kajkavskim pravopisom i izgovorom pojedinih glasova.

Prije nego će preći na objašnjivanja pojedinih glasova (njihova izgovora), Szentmártony prvi dio započinje slijedećim uvodom:

> Hrvati se danas (1783, A. J.) služe latiničkim slovima od kojih su u upotrebi: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, r, s, t, u, v, y, z.* Slova *q* i *x*, barem za sada u ovom jeziku su sasvim nepoznata.
>
> Budući da hrvatski jezik ima takve svoje glasove koji se inače ne mogu izreći drugim slovima, sv. braća Ćiril i Metodije stvorila su novi način pisanja tako da su za ilirske i slavenske narode uveli određeni broj slova za izricanje novih glasova. Međutim preuzimanjem latinice pokazao se nedostatak u pisanju koji nije bio prisutan u glagoljskim pismenima (A. J.), tako da se počelo pisati udvojenim grafemima, tj. dva suglasnika čine novi glas (ton). Ti su:

današnji način pisanja		*stari-ilirski način*	*ime*	*njem. izgovor*
Ch, ili ty	(č)	ili	cherv	Tschert
Cz	(c)		Czi	i
Dy ili gy	(đ)		gyero	Dschrt
ly	(lj)		ly	lii
ny	(nj)		ny	Nii
Ss, ili sh	(š)		Saj	Schai
Sz	(s)	ili	szlovo	Slowo

Na osnovi priloženih sedam digrafa (latinice) i grafema za koje Szentmártony kaže da su »*Alt-Illyrische*« dodajući im imena glagoljske azbuke, zaključiti nam je da se ugledao u Jambrešićevu »Ortografiju« koju je on priložio svojem Rječniku (1742) pod naslovom »*Orthographia seu recta croaticae (generali vocabulo illyrice, seu szlavonice) scribendi ratio*«.[16] Jambrešić i Szentmártony kao i A. M. Reljković, u svojoj »*Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici*« (1767) donose azbuku tzv. bosanske ćirilice kakvom se služio M. Divković. Sve nam to govori da su slijedili prijedlog Rima —

[16] Usp. Andrea Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples...*, Zagrabiae 1742.

Propagandae de fide — po kojem su se knjige trebale tiskati *ilirskim* jezikom ćirilskom grafijom bosančice.[17]

Nakon priložena pregleda digrafa, Szentmártony nastavlja:

> Sva gore latinička slova kod Hrvata izgovaraju se isto kao i kod Nijemaca: ipak ona slova koja su različita (po izgovoru) od njemačkog izgovora, posebno ćemo ih spomenuti kako slijede:
>
> *B*, se izgovara nešto mekanije nego što je to običaj kod njemačkog
>
> *C*, se kod Hrvata ne upotrebljava, osim pred suglasnicima *h*, *s*, *z* i tada ima slijedeći izgovor:
>
> *Ch*, ili *cs*, glasi kao u njemačkom Tsch. Npr. *Korbach* ili *Korbacs* izgovara se *Korbatsch*.[18]
>
> *Cz*, odgovara njemačkom *z*. npr. *Czukor* izgovara se *Zukor*.
>
> *D*, zadržava njemački glas, iznimno ako se pred njim nalazi *y*, tada se izgovara kao *dsch*, ali ipak se iza *dsch* čuje nešto malo *j*, gotovo kao u italijanskom *gi* u riječi *giungere;* npr. *Rodyen*, čitaj *Rodschjen* (Usp. bilj. 21 ovdje).
>
> *E*, u hrvatskom ima tri glasa:
>
> 1. zvuči kao obično njemačko *e;* npr. *vedro* (heiter), čitaj *wedro*.
>
> 2. ako *é* ima oštar akcent (Tonzeichen), izgovara se kao obično *ö* u njemačkom, ili više zvuči kao prvo *e* u riječima Ebenholz, Esel; npr. *védro* (Eimer), čitaj *wödro*.
>
> 3. Nalazi li se *E* ispred *R* i slijedećeg suglasnika, zvuči vrlo tiho, i gotovo se ne čuje (wird fast gänzlich verschlungen); npr. *berza szmert*, izgovara se *brsa smrt*.[19] To brzo čitanje

[17] Usp. Josip Jurić, *Pokušaj »Zbora za širenje vjere« god. 1627. da kod južnih Slavena uvede zajedničko pismo*, Croatica Sacra, svez. 8, Zagreb 1934, 143—154, odnosno 147—154.

[18] Već je Nikola Krajačević-Sartorius (1582—1653) u svojim *»Svetim Evangeliomima«* (drugo izdanje 1651, str. 301, priredio Petar Petretić) nastojao dati sustav kajkavske ortografije. On dopušta dva digrafa za *č: ch* i *cs*. Međutim još 1560. Pavao Skalić (1534—1575) predlaže Primožu Trubaru da uzme *ch* a ne *zh* za *ć*. Više o Skaliću i o njegovu zauzimanju za kajkavsku ortografiju vidi u mojem radu *Pavao Skalić u službi reformacije*, Družbena in kulturna podoba slovenske reformcije, SAZU, Ljubljana 1978, 127—139.

[19] Gotovo slično Ignac Kristijanović u svojoj gramatici *»Grammatik der kroatischen Mundart«*, Zagreb 1837, 3 piše o istom vokalu: »Vom *e* ist noch zu merken, daß es in Wörtern, in welchen es nach einem Mitlaute steht, und darauf ein *r* mit noch einen oder mehreren Mitlauten folgt, gar nicht gehört wird, in welchem Falle es aber ohne Tonzeichen steht: ZB. *kert, hert, vert, perzt,* 1.(ies) *krt, hrt, vrt, prst.*« Možemo pretpostaviti da je Kristijanović poznavao Szentmártonyjevu *Slovnicu za Nijemce* (1783), kao što ju je poznavao i Franz Kornig, a prema Šafariku se i koristio njome kod svoje Gramatike (1795). Sve u svemu, zaista možemo reći da je Szentmártonyjeva Gramatika služila kao temelj svim kasnijim kajkavskim gramatikama, v. bilj. 2 ovdje.

(Verschlingung) primjećuje se uvijek, također ako bi ê s tim akcentom obilježen bio, kako neki naime imaju običaj pisati, dakle *bêrza Szmêrt.*

G ima njemački glas; samo ako iza sebe ima *y*, izgovara se kao gore spomenuti *dy*, naime kao *dsch* s jednim prizvukom glasa *j;* npr. *gyungy* (Perle); čitaj *dschundschji.*

Bilješka. Kod izgovora tog hrvatskog *dy* i *gy* kao *dsch* (koje je u njemačkom sasvim nepoznato) treba posebno paziti izgovor je mnogo mekši kao i *ch, tsch:* najsigurnija prednost kod izgovora *dy* i *gy* jest da jezik treba malo pritisnuti na nepce, dočim kod *ch, tsch* udara o nepce.

H je kod Hrvata uvijek pravi suglasnik i izgovara se na početku i na koncu riječi s jakom aspiratornošću kao u njemačkom *ch* (kao što glase riječi *machen, mich);* npr. *Herczeg,* (Herzog), čitaj *herzeg: hren* (Kren), čitaj *Chren: greh* (Sünde), *grech,* ali nikada hrvatski *h* ne zvuči kao *g* ili *k.*

L ima njemački glas; jedino ako iza sebe ima *y*, taj *ly*, mora se čitati kao *lji,* gotovo kao italijanski *gli,* dakle tako da se iza *l* čuje malo *j;* npr. *Szablya* (Sabel) čitaj *sablja.* Isto vrijedi i kod *N* i izgovara se *ny* kao *nji.*

S ima tri različita izgovora:

1. *s* pred *z* ili *sz* izgovara se kao tvrdi njemački *ß;* npr. *Szava,* čitaj *ßawa,* (rijeka, A. J.).

2. *s* ispred *h, ch, k, p, t,* ili također ispred drugog *s* (ili *s'* s jednim oštrim akcentom kako ga neki uobičavaju upotrebljavati na početku riječi)[20] ili kod glagola u 2.1. na kraju te riječi isto se tako izgovara kao njemački *sch,* ili *sp,* ili *st,* kao: *shiſsmiſs,* ili kako drugi pišu *siſsmiſs,* ili *ſsiſsmiſs* (Fledermaus), čitaj *schischmisch; schuka,* Hecht, *Stschuka; spital, Spital, stala,* Stall, *stala; Znas, snasch; vidis, widisch.*

3. *s* u jednom drugom položaju, ako naime nije u gore spomenutoj poziciji, ima poseban glas koji je njemačkom jeziku nepoznat; mogao bi biti jednak francuskom *j,* mađarskom *Zs,* dalmatinskom (dem dalmatischen) *x,* češkom *z,* i ćirilskom ili ruskom *ж,* a najbolje se može izraziti njemačkim mekim *sch.* Kod tog izgovora treba posebno paziti, jer jezik ne dodiruje nepce; npr. *sidov,* čitaj meko *schidow.*

T uvijek odgovara njemačkom glasu, osim ako se iza njega nalazi *y*, tada poprima izgovor kao *ch* ili njemački *tsch;* npr. *hityen,* čitaj *hitschen.*

V zvuči kao njemačko *W.*

[20] A. Jambrešić u svojem rječniku pod naslovom »*Orthographia seu recta croatice (generali vocabulo illyrice, seu szlavonice) scribendi ratio*« kada govir »*De litera S*« onda upotrebljava s' kako kaže Szentmártony.

Y, ako stoji sâmo, zove se i izgovara *i;* ĭnače to slovo u hrvatskom nije u upotrebi, iznimno iza suglasnika *d, g, l, n, t,* kojih je izgovor s *y* umekšan, kako je gore kod tih slova već zabilježeno.

Bĭlješka. Pri tome treba pripaziti, iako *dy* i *gy* imaju jednak glas; a *ty* se izgovara kao *ch,* ipak kod pisanja ne smije se zamijeniti *dy* sa *gy* i *ty* sa *ch,* da naime izvedenice od korijena riječi ne postanu pogrešne.[21]

Z se u hrvatskom izgovara kao njemački meki *S,* npr. kao u riječima: *unser Kaiser.*

Bilješka. Mnogi u riječima gdje treba ispred *k, p, t* pisati *sz,* izostavljaju *s,* te pišu samo *z:* tako pišu umjesto *deszka, dezka;* umjesto *szpim, zpim.*

O dvoglasju (diftonzima, A. J.) Hrvati ne žele ništa znati, ĭako se neki od njih u izgovoru često pojavljuju; da bi ih izbjegli, ako žele izraziti glas *ai, ei, oi, ui,* umjesto *i* pišu *j,* koji se ipak izgovara *i.;* npr. *jaj,* čitaj *jai; glej, glei, moj, moi; chuj,* čĭtaj *tschui* itd.[22]

Upotreba akcenta kod Hrvata je različita; jedni ih sasvim zabacuju, drugi uzimaju tri, većina ih danas uzima dva, naime teški akcent *(accentum gravem)* kroz koji se naglasak samoglasnika produžuje; i oštar akcent *(accentum acutum)* kroz koji *E,* kako je gore zabilježeno, dobĭva niži (dublji) zvuk.

Uopće ne može se akcent izostaviti, jer mnoge riječi bez promjene jednog slova, samo kroz izmijenjeni izgovor, dobiju sasvim drugo značenje: dakle. *dug* (lang); *dùg* (Schuld). *Szad* (jezt); *szàd* (Frucht); *budi* (seie du); *budì* (erwecket); *bùdi* (wecke du). *szedem* (sieben), *szèdem* (ich werde sĭzen), *szédem* (ich werde grau). *Szvèti (heilig); szvetì* (er heiliget); *szvéti* (es leuchtet).

Nakon ovih ortografskih i ortoepskih objašnjenja Szentmártony nastavlja dodajući:

»Oni koji su vješti slavenskom ilĭ lirskom jeziku, moći će lako primijeniti dana pravila; također i Mađarima neće biti teško, jer zapravo njihov način pisanja i izgovora ĭma mnogo sličnosti s Hrvatima (misli na kajkavce, A. J.) *Naprotiv, Njemac, Francuz ili Talijan čisti hrvatski ĭzgovor može naučiti samo iz hrvatskih usta.*

[21] U vezi s tom bilješkom Tomaš Mikloušić 1819. eksplicira, dajući sugestiju za etimološko pisanje riječi: »(...) Kaj se dotiče načina pisanja, morem domorocem mojem valuvati, da ja ne samo čistoču istoga jezika, nego i pravopisanja naredbe (...) pred očima osebito imal jesem: na pravopisanje spada reč ispeljana poleg korenite reči ravnati (se), ada v. p. *nahàdyam,* ne pako *nahagyam, rodyen,* ne pako *rogyen* piše se, ar korenite reči jesu: *hoditi, roditi* (...)«, Citirano prema F. Fancev, Dokumenti..., 139.

[22] Isto tako kod Jambrešića, *n. dj., »De vocali I, i«.*

Na kraju želimo ovdje pridodati njemački Oče naš, kako bi se trebao pisati na hrvatskom jeziku, kada bi ga Hrvat trebao izgovoriti na njemačkom dijalektu:

Fater unzer, der du biszt im Himmel, gehajliget verde dajn nam, (?, A. J.) czukomme unz dajn Rajh, dajn vill geſsehe, vie im himmel, alzo auh auf Erden. Gib unz hajnt unzer teglihesz prod, und fergabe unz unzere shulden, als auh vir fergeben unzeren shuldigern, und fire unz niht in ferszuhung, szonderen erleze uns fon ibel, amen.«

Na osnovi ovdje prikazane Szentmártonyjeve ortografije čiji smo diskurz poradi zanimljiva tumačenja preveli na hrvatski, možemo zaključiti da je ta gramatika »*Uvod u hrvatsku slovnicu za Nijemce*« *Einleitung zur kroatische Sprachlehere für Teutsche* imala dvostruko značenje. 1) da upozna Hrvata (kajkavca) s pravilima i zakonitostima njegova književnoga jezika i 2) da usporedim prikazom kajkavske ortografije s njemačkom, pomogne i Hrvatu u učenju njemačkog jezika s jedne strane a Nijemcu hrvatskoga s druge strane. Jer kako smo već istakli, to je gramatika, pored Nijemca bila namijenjena također i »für die im wesentlichen deutsch erzogenen Slawen (Kroaten, A. J.), di daraus ihre Muttersprache lernen oder sich in ihr vervollkommnen sollen.« (v. bilj. 11).

U drugom dijelu gramatike, Szentmártony svoju pažnju posvećuje *imenicama, zamjenicama, pridjevima, brojevima* (16—43). Valja odmah primijetiti da Szentmartony upotrebljava *šest padeža,* ili kako on kaže *Endunga* (nastavaka). Pitanje je, da li je bio svijestan postojanja sedmog padeža, lokativa, jer taj je najčešće sasvim jednak, i po obliku i po akcentu, dativu[23]

Treći dio gramatike je najopsežniji (44—99) i raspravlja o *glagolskim vremenima.* Taj dio sadrži prikaz *pomoćnog glagola biti, konjugaciju pravilnih glagola, o ostalim pomoćnim glagolima, o povezanosti i tvorbi svršenih i nesvršenih glagola, o nepravilnim glagolima* i *glagolima koji završavaju* u 1. l. sg. na *-em, -jem, -sem, -vem, -am, -im.*[24] U četvrtom je dijelu gramatike riječ o nepromjenljivim

[23] Usp. Ljudevit Jonke, *Prilog Slavonije hrvatskoj nauci o jeziku,* p. o. iz knjige: Simpozij — Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti —, Zagreb—Vinkovci 1968, 139.

[24] Još nam jedan podatak govori da je zaista Ignacije Szentmártony mlađi autor prve tiskane kajkavske gramatike. Naime, kada govori o razlici između *szebe* i *szvoj,* kao primjer na str. 41 navodi »*od pravil szem ga od szebe. flos latin.*« Ova posljednja sintagma »*flos lat.*« zapravo je kratica latinskog školskog udžbenika iz godine 1747. koji je izdao u Zagrebu Franc Pomey pod naslovom »*Flos Latinitatis ex Auctäorum Latinae Verborum, Particulum Ordine et Indice in hunc digestus libelum...*«, a na kajkavski jezik to je djelo preveo Ivan Galjuf (1710—1770). To svjedoči da je samo Szentmártony mlađi dobro poznavao jedno i drugo djelo jer se kao profesor gramatike njima svakako služio, bilo u Varaždinu bilo u Zagrebu, pa ga sada i citira.

vrstama riječi: *prijedlozima, prilozima, uzvicima* i *veznicima,* tu govori i o tvorbi prijedloga, te daje popis najčešće upotrebljavanih nepromjenljivih riječi.

Nakon što je domaćem i stranom korisniku gramatike pregledno i iscrpno razložio morfologiju hrvatsko-kajkavskog književnog jezika, na kraju dodaje i ovu bilješku:

> Tko ovaj jezik želi točno naučiti na temelju dosada predočenih pravila putem vježbe, tome želim savjetovati, neka uzme u ruke bilo koju hrvatsku knjigu primjenjujući na nju ova pravila s razmišljanjem, ili neka nađe nekoga tko će mu sve to objasniti i ubrzo će od toga imati dobar uspjeh.
>
> Za cilj i konac bit će vrlo korisna knjiga Evanđelja koja se nalazi u svim mjestima i koja potvrđuje visoki ugled u ovom jeziku (jer se već dugo vremena na blagdane čita pred narodom) a isto je tako lako razumljiva. Što se sintakse tiče, dana su tu i tamo različita pripadajuća pravila, osim toga njemačka sintaksa ima mnogo zajedničkoga s hrvatskom sintaksom; lako će se također netko naći koji će za Nijemce izdati posebnu sintaksu, ukoliko će se pokazati da je ovaj *Uvod u hrvatsku slovnicu* prihvaćen sa zadovoljstvom.[25]

U nadi da ćemo u slijedećoj knjizi ovih *Radova* moći objaviti u prijevodu čitavu gramatiku, još jednom ističemo da je zasluga Szentmártonyjeve gramatike u tome što je u njoj prezentirao mnoštvo primjera hrvatskokajkavskog jezika, a ti su podaci vrlo korisni u leksikografskom pogledu! Kada se sve to uzme u obzir, onda ta gramatika ima daleko veću vrijednost kako u povijesno-kulturnom tako i lingvističkom smislu.[26]

Od znanstvene bi koristi i vrijednosti bilo njezino reprint izdanje. Naša filologija to bi mogla u dogledno vrijeme i učiniti.

---

[25] Bartol K a š i ć u hrvatskoj gramatici »*Institutiones linguae illyricae*« (1604), također ističe kako se sintaksom neće posebno baviti, jer ona ima mnogo zajedničkog sa drugim jezicima, te se ona može naučiti praksom i vježbom. U vezi s Kašićevom gramatikom v. rad R. K a t i č i ć a u Rad-u, knj. 388, JAZU, str. 5—106.

[26] Bez obzira na tu i tamo nedovoljno jasnu gramatičku deskriptivnost pri čemu autor strogo ne propisuje normiranje u današnjem smislu riječi, ipak prvi dio posvećen grafiji i izgovoru te njegov izbor narječja, pokazuju da je Szentmártony prvi načinio izvjesnu jezičnu standardizaciju kajkavskoga književnog jezika za što je tada imao potpuno pravo. Šteta što ta gramatika nije našla svoje mjesto među izvorima za izradu Kajkavskog rječnika. Spomenimo još da je Ignacije Szentmártony mlađi autor još dviju latinskih pjesama prigodnica: »*Carmen honoribus Nicolai Skerlecz, Zagrabia apud Koch 1782 in 4to*« i »*Festivus aplausus Francisci Esterhazi Bani, Zagrabia tijpis Josephi Koch 1783 in 4to*«. Usp. rukopisni katalog u Arhivu JAZU sign. II d. 222 u Zagrebu, pod naslovom »*Croatiae, Sclavonice aut etium Latine dexibantes Authoreas Reg. Croatiae ab Anno 1660 usque 1785*«. Nije isključena mogućnost da je upravo Joseph Koch u svojoj oficini tiskao Szentmártonyjevu kajkavsko-njemačku gramatiku.

Iembrih A.: Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyja (1783). Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 1, 277—306, Varaždin 1986.

GRÜNDE DER CROATISCHEN SPRACHE ZUM NUTZEN DER DEUTSCHEN JUGEND. VERFASSET VON JOHAN VITKOVICH a.d.U.G.J. PRIESTERN UND KÖNIGL. PROFFESOR IN AGRAM 1779.

PREDGOVOR (VORREDE)

Die erste Sprache der Menschen auf der Welt war nur eine: erat terra labij unius, et sermonum eorundem. Gen. II. V. 1. Diese war die hebräische, wie es unter den Gottes-Gelehrten sagt gewiss ist; dieselbe endlich bei dem Baue des babylonischen Thurms von dem Allmächtigen selbsten, der die Hochmuth des stoltzen Volkes straffen wolte, vermischt worden ist; von welcher Zeit an — unterschiedene Sprachen ihren Anfang genommen haben — nebst der hebräischen die Griechische, Lateinische, Illyrische, Teutonische und Tartarische als die Mütter aller übrigen Sprachen, die anderswo in der Welt sind. Von den andern nichts zu melden, möchte die Frage von Illyrischen Sprache sein, was selbe für eine gewesen sei? Ob sie annoch gantz verharren und welche dieselbe unter anderen sich selbst ziemlich ähnlichen Sprachen wäre? als da sind: die Moscovitische, Polnische, Slawonische, Böhmische, Croatische, Slowakische, Dalmatische ec. Diese Frage zu beantworten überlasse ich denjenigen, welche weder an Büchern noch am Gelde Mangel haben. Diese glaube ich doch, daß die Croatische Sprache als wie sie in Agram, der Hauptstadt in Croatien in Flor ist, die erstgebohrne Tochter der wahren Illyrischen Sprache sei, weil dieselbe nämlich die lindeste und annehmlichste unter anderen ist, wie die Italienische unter den übrigen Töchtern der Lateinischen Muttersprache; sie sind am meisten nur in der Schreib- und Redeart, in der Veränderung einiger Buchstben oder Sylben, und in einigen fremden Wörtern unterschieden; am besten, und zu wünschen wäre es, daß sie alle einmahl überreinstimmten; allein dieses ist kaum zu hoffen, da eine jede aus diesen Nationen die ihrige mehr schätzt und den anderen vorzuehet; dieses könnten vielleicht die Monarchen alleinig zuwegbringen. Weil also ein jeder seine Muttersprache am meisten liebt, und schätzt, so fand ich mich auch verbunden, eben diese Pflicht meiner croatischen Sprache zu erweisen und selbe also auch anderen den Croaten wohl geneigten Nationen mitzutheilen und kund zu machen; fürnämlich denjenigen die sich in unserem Lande jetzt aufhalten, oder künftighin aufhalten werden; der Ursach halben habe ich auch die Gründe der croatischen Sprache in der kürtze verfasset.

Meine Absicht war am ersten: den Deutschen den ich sehr vieles schuldig bin und die sich zur besten Beförderung des gemeinen Wesens allhier befinden, zu dienen und denselben den Umgang mit den Croaten, so in der deutschen Sprache unerfahren sind, leichter und angenehmer zu machen; zum zweiten habe ich auch meine lieben Patrioten dienlich sein wollen, und denselben eine Gelegenheit geben, einige deutsche Wörter zu erlernen, sie werden wohl eine ziemliche Anzahl derselben lernen könen, denn sie werden eben so viel deutsche Wörter finden als sie Croatische lesen werden.

Der Allmächtige gebe es, dass diese meine Mühe vielen zum Nutzen, zur Beförderung des gemeines Wesens, und endlich zur grösseren Ehre Gottes gereiche.

Der Verfasser.

Ovaj smo predgovor ispisali iz rukopisa Vitkovićeve gramatike koja se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu pod signaturom R 3168.

ALOJZ JEMBRIH

KAJKAVIAN GRAMMAR OF IGNACIJ SZENTMÁRTONY (1783)

Ignacij Szentmártony, Jr. (1743—1806), and Ignacij Szentmártony, Sr. (1718—1793) lived in the 18th c. When speaking about authorship of the grammar Einleitung zur Kroatischen Sprachlehre für Deutsche (1783), bibliographers and literary historians did not state precisely who the author was — Ignacij, Junior or Senior.

On the basisi of archive documentation and other relevant data the author of this treatise concludes that Szentmártony, Jr., is the author of the above-mentioned grammar-book. The first part of the grammar is being discussed, i. e. orthography and pronunciation of individual sounds. At the serval facsimiles from Szentmártony's grammar are added.

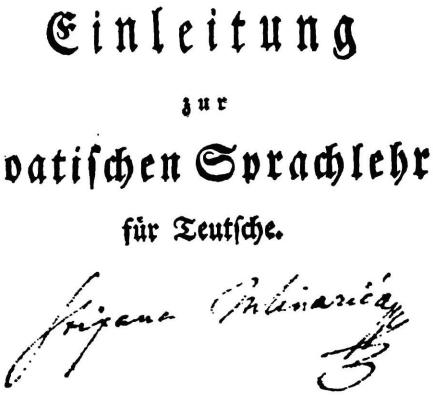
Einleitung

zur

kroatiſchen Sprachlehre

für Teutſche.

Sl. 2. Naslovna strana Szentmártonyjeve gramatike (1783).

Keine der europäiſchen Sprachen iſt in ihrer vielfältigen Mundart ſo ſehr verſchieden und verbreitet, als die Illyriſche oder Slaviſche: Die Ruſſen, Polen, Böhmen, Mähren, Wenden, Dalmatier, Boſnier, Bulgaren kommen in ihren Stammwörtern und Benennungen faſt überein, und doch ſind ihre Sprachen eben ſo wenig die nemliche, als es die Italiäniſche, Franzöſiſche, und Spaniſche ſind, welche doch auch von einer Mutterſprache, nemlich der Lateiniſchen, abſtammen.

Wir ſind die erſten, ſo es wagen, jene Sprache, die man eigentlich die Kroatiſche nennet, in ſichere Regeln zu bringen, und die Anfangsgründe zu einer vollſtändigen Sprachlehre für jene Mundart, welche in den Geſpannſchaften von Agram, Kreutz, und Warasdin, und

den nächſt angränzenden Provinzen üblich iſt, zum Gebrauche lehrbegieriger Ausländer zu entwerfen.

Wir unternehmen dieſen Verſuch vorzüglich, um den ruhmwürdigen Eifer erlauchter Männer, deren Namen jedoch für ein ſo geringes Werkchen zu erhaben ſind, auch für die Zukunft zu Unterſtützung ſo gemeinnütziger Abſichten anzufachen, und Ihnen jenen immer bereiten Diensteifer zu bezeigen, womit wir ihrem gegebenen Winke die gebührende Folge zu leiſten beflißen ſind.

Da wir vorausſetzen, unſere Leſer werden ohnehin einen Begrif von den Kunſtwörtern der teutſchen Sprachlehre haben, wollen wir auch davon keine Erwehnung machen, um die ſo ſehr beliebte Kürtze nicht zu übertreten.

Warasdin, den 20.
May 1783.

Erſter

Sl. 3. Predgovor gramatike.

Erſter Theil.

Von dem Gebrauche, und der Ausſprache der Buchſtaben.

Die Kroaten bedienen ſich heut zu Tage der lateiniſchen Buchſtaben, deren jedoch nur folgende gebräuchlich ſind: a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, y, z. Dann q, und x, ſind in dieſer Sprache, wenigſtens jezt, gänzlich unbekannt.

Sl. 4. Prvi dio, str. 5.

Da aber die kroatiſche Sprache ſolche beſondere Töne eigen hat, die auch mit allen ſonſt gewöhnlichen Buchſtaben nicht konnten ausgedrukt werden, vermehreten die heiligen Cyrillus und Methodius, welche für die Illyriſche und Slaviſche Volker eine neue Schreibart einführeten, die Zahl der Buchſtaben, um alle Töne mit eigenen einfachen Zeichen auszudrücken.

Nach angenommener lateiniſcher Schreibart mußte alſo der Abgang dieſer neu eingeführten Buchſtaben durch Zuſammenſetzung erſezet werden: zween Mitlauter machen jezt einen neuen, einfachen Ton. Dieſe ſind:

heutige Schreibart:	Alt-Illyriſche:	Namen:	Teutſche Ausſprache:
Ch, oder ty.	Ч oder Ѣ.	cherv.	Tſchrt.
Cz.	Ц	Czi.	zi.
Dy, oder gy.	Ѓ	gyero.	Dſchrt.
ly.	Љ	ly.	lji.
ny.	Њ	ny.	Nji.
Sz, oder sh.	Ш	Sſaj.	ſchai.
Sz.	Ѕ oder Ꙁ.	ozlovo.	ſlowo.

Alle obige lateiniſche Buchſtaben werden nun bey den Kroaten meiſtens ganz gewöhnlich, und von dem Teutſchen nicht verſchieden ausgeſprochen: jene jedoch, welche eine von dem Teut-

Teutſchen abweichende Ausſprache erfordern, werden wir beſonders anmerken, wie folget:

B, wird etwas gelinder, als bey den Teutſchen gewöhnlich iſt, ausgeſprochen.

C, wird von den Kroaten nie, als vor den Mitlautern h, s, z gebrauchet, und alsdann hat es folgende Ausſprache:

Ch, oder cs, lautet wie im Teutſchen Tſch. z. B. Korbach, oder Korbacs wird ausgeſprochen Korbatſch.

Cz, iſt das teutſche Z. z. B. Czukor, ſpricht man aus Zukor.

D behält ſeinen teutſchen Laut, ausgenommen, wenn es vor dem y ſteht, da es wie dſch ausgeſprochen wird, jedoch alſo, daß man nach dem dſch etwas weniges von einem j höre, faſt wie das Italieniſche gi in dem Wort giungere; z. B. Rodyen, gebohrner, leſe Godſchjen.

E hat bey den Kroaten dreyerlei Töne:

1. Klingt es wie das gewöhnliche teutſche e; z. B. vedro, heiter, leſe wedro.

2. Wenn das é ein ſcharfes Tonzeichen hat, wird es faſt wie ein teutſches ö ausgeſprochen, oder lautet vielmehr wie das erſte e in den Wörtern Ebenholz, Eſel; z. B. védro, einer, leſe wödro.

3. Steht das E aber vor dem R und noch einem folgenden Mitlauter, ſo klingt es ſehr ſtill, und wird faſt gänzlich verſchlungen;

Sl. 5. Opis izgovora pojedinih glasova, str. 6—7.

Jembrih A.: Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyija (1783). Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 1, 277—306, Varaždin 1986.

z. B. berza szmert, geſchwinder Tod, wird brſa Smrt ausgeſprochen. Dieſe Verſchlingung wird immer beobachtet, wenn auch das é mit dieſem Tonzeichen bemerket wäre, wie nemlich einige zu ſchreiben pflegen, als bérza Szmért.

G hat den teutſchen Ton; nur wenn es ein y nach ſich hat, wird es mit obbemeldtem dy gleich ausgeſprochen, nemlich wie dſch mit ein wenig nachklingenden j; z. B. gyungy, Perle; leſe dſchundſchji.

Anmerk. Bey der Ausſprache dieſes kroatiſchen dy und gy wie dſch (welche dem Teutſchen ganz unbekannt iſt) muß man hauptſächlich nicht haben, daß ſelbe viel gelinder, als jene des ch, tſch, ſey: der ſicherſte Vortheil iſt, bey Ausſprechung des dy und gy, dſch, die Zunge ſehr wenig an den Gaumen anzudrücken, wohingegen ſelbe bey dem ch, tſch, ſtark an den Gaumen anſchlagen muß.

H iſt bey den Kroaten ſtets ein würklicher tüchtiger Mitlauter, und wird im Anfange der Wörter immer mit einem ſtarken Hauch, am Ende derſelben aber, oder vor einem andern Mitlauter wie ein teutſches ch (ſo wie es in den Wörtern machen, mich, lautet) ausgeſprochen; z. B. Herczeg, Herzog, leſe herzeg: hren, Kren, leſe Chren: greh, Sünde, grech, niemals aber klinget das kroatiſche h wie ein g, oder k.

L hat

L hat den teutſchen Ton; nur, wenn es ein y nach ſich hat, muß dieſes ly, wie lji, faſt wie das Italieniſche gli geleſen werden: alſo, daß man nach dem l das j ein wenig horet; z. B. Szablya, Säbel, leſe ſablja.

Das nemliche iſt auch bey dem N zu merken, und wird das ny ſtets wie nji ausgeſprochen.

S hat drey verſchiedene Ausſprachen:

1. s vor z oder sz wird wie ein ſcharfes teutſches ß ausgeſprochen; z. B. Szava, der Sauſluß, leſe ßawa.

2. s vor einem h, ch, k, p, t, wie auch vor einem anderen s (oder s' mit dem bey einigen gebräuchlichen rauhen Accent im Anfange eines Worts) oder bey allen zweyten Perſonen der Zeitwörter am Ende des Worts wird eben alſo ausgeſprochen, wie die Teutſche ihr ſch, oder ihr ſp oder ſt ausſprechen, wie: shiſsmiſs, oder wie andere ſchreiben, siſsmiſs, oder auch ſiſiſsmiſs, Fledermaus, leſe ſchiſchmiſch; schuka, Hecht, Stſchuka; spital, Spital, ſpital, stala, Stall, ſtala; Znas, du weißt, ſnaſch; vidis, du ſieheſt, widiſch.

3. s aber in jeder anderen Lage, wenn nemlich keiner der oberwehnten Fälle vorhanden, hat einen beſonderen Laut, der dem Teutſchen nicht bekannt iſt; er kömmt dem franzöſiſchen j gleich, dem ungariſchen Zs, dem dalmatiſchen x, dem böhmiſchen ž, und dem Cyrilliſch-oder Rußiſchen ж, und könnte am beſten durch ein

 ſehr

Sl. 6. Opis izgovora ..., str. 8—9.

ſehr lindes teutſches ſch ausgedrücket werden, bey dieſer Ausſprache man jedoch ſehr Acht haben muß, daß die Zunge den Gaumen faſt gar nicht berühre; z. B. sidov, Jude, leſe ſehr gelinde ſchidow.

T hat immer den teutſchen Laut, auſſer wenn es ein y nach ſich hat, da es dann die nemliche Ausſprache wie ch oder das teutſche tſch annimmt; z. B. hityen, geworfener, lautet hitſchen.

V klingt wie das teutſche W.

Y, wenn es allein ſteht, heiſſet es und, und wird i ausgeſprochen; ſonſt aber iſt dieſer Buchſtabe im Kroatiſchen gar nicht gebräuchlich, ausgenommen nach den Mitlautern d, g, l, n, t, deren Ausſprache alsdann durch das y, gemilderet wird, wie bereits oben bey jedem dieſer Buchſtaben beſonders angemerket worden.

Anmerk. Daben iſt aber zu beobachten, daß, obwohlen dy und gy einen gleichen Laut haben; und ty ebenfalls wie ch ausgeſprochen wird, doch im ſchreiben das dy mit dem gy, und das ty mit dem ch nicht verwechſelt werden müſſe, damit nemlich die Ableitung von den Stammwörtern nicht verfehlet werde.

Z wird bey den Kroaten, wie ein lindes teutſches S, z. B. wie in den Wörtern: unſer Kayſer, ausgeſprochen.

An-

Anmerk. Viele pflegen in den Wörtern, worinn vor dem k, p, t, ein sz geſchrieben werden ſollte, das s auszulaſſen, und nur das z allein zu ſetzen: alſo ſchreiben ſie ſtatt deszka, Brett, dezka; ſtatt szpim, ich ſchlafe, zpim.

Von Doppellautern wollen die Kroaten in ihrer Sprache nichts wiſſen, obwohl einige derſelben in ihrer Ausſprache häufig vorkommen; um ſelbe alſo zu vermeiden, ſchreiben ſie, wenn ſie den Ton von ai, ei, oi, ui, ausdrüken wollen, ſtatt d.s i ein j, welches aber doch wie ein i ausgeſprochen wird; z. B. jaj, wehe, leſe jai; glej, ſehe, glei, moj, mein, moi; chuj, höre, tſchui &c.

Der Gebrauch der Tonzeichen (Accente) iſt bey den Kroaten verſchieden; einige verwerfen ſelbe gänzlich, andere nehmen drey, die meiſten jedoch heut zu Tage deren zwey an, nemlich das ſchwere Tonzeichen (accentum gravem) wodurch der Ton eines Selbſtlauters verlängert wird; und das ſcharfe Tonzeichen (accentum acutum) wodurch das E, wie oben angemerket, einen tiefern Klang erhält.

Ueberhaupt kann man der Tonzeichen nicht entbehren, dieweil viele Wörter ohne Veränderung eines Buchſtaben, nur durch die veränderte Ausſprache allein eine andere Bedeutung erhalten: alſo heiſſet dug, lang; dùg aber, eine Schuld. Szad, heiſſet jezt; szàd, eine Frucht; budi, heiſſet ſeye du; budi,

er

Sl. 7. Opis izgovora glasova, str. 10—11.

Lembrih A.: Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyija (1783). Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 1, 277—306, Varaždin 1986.

erwecket; bùdi, wecke du. szedem, heiſſet ſieben; szèdem, ich werde ſizen; szedem, ich werde grau. szvèti, heiſſet heilig; szveti, er heiliget; szvéti, es leuchtet.

Die, ſo der Slaviſchen oder Illyriſchen Sprache kundig ſind, werden dieſe wenige gegebene Regeln leicht anwenden können; auch Ungarn kann es nicht ſchwer fallen, weil ihre Schreibart ſowohl, als ihre Ausſprache mit den Kroaten viele Aehnlichkeit hat. Ein Teutſcher hingegen, Franzoſe, oder Italiener kann die reine kroatiſche Ausſprache nur aus einem kroatiſchen Mund erlernen.

Zum Beſchluß wollen wir das teutſche Vater unſer herſezen, wie ſelbes auf kroatiſch geſchrieben werden müßte, wenn es der Kroat nach teutſcher Mundart ausſprechen ſoute:

Fater unzer, der du biszt im Himmel, gehajliget verde dajn nam, czukomme unz dajn Rajh, dajn vill geſsehe, vie im himmel, alzo auh auf Erden. Gib unz hajnt unzer teglihesz prod, und fergebe unz unzere shulden, als auh vir fergeben unzeren shuldigern, und fire unz niht in ferszuhung, szonderen erleze uns fon ibel, amen.

Zwey-

Zweyter Theil.

Vom Nenn- und Fürwort.

Erſtes Hauptſtück.

Vom Nennwort.

§. 1.

Wie das Geſchlecht der Nennwörter zu erkennen ſey.

Die Kroaten haben, wie die Teutſchen, dreyerley Geſchlechte: das männliche, weibliche, und ungewiſſe, welche auf folgende Weiſe zu erkennen ſind.

Erſte Regel.

Die Nennwörter, welche etwas männliches bedeuten, ſind männlichen, die etwas weibliches, weiblichen Geſchlechts. Z. B. Szluga, der Diener, Dechko, der Knabe, Kokot, der Hahn,

Sl. 8. Kraj prvog dijela gramtike i drugi dio gramatike o imenicama i zamjenicama.

Jembrih A.: Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyija (1783). Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 1, 277—306, Varaždin 1986.

Hahn, ſind männlichen: hingegen Matti, die Mutter, Deklich, das Mädchen, Kokoſ, die Henne, weiblichen Geſchlechts.

Oft wird die Bedeutung allein das Geſchlecht nicht beſtimmen, da dann ſelbes aus der Endung erkennet wird; dahero folget die

Zweyte Regel.

Weiblichen Geſchlechts ſind:

1. Die Nennwörter, ſo in a ausgehen, z. B. pticza, der Vogel; Ruka, die Hand.

2. Die Nennwörter, ſo ſich in astt, estt, istt, ostt, ustt, ech, und poved endigen; z. B. maszt, die Salbe; boleszt, der Schmerz; koriszt, der Nutzen; kreposzt, die Tugend; chcluszt, die Kinnbacke; noch, die Nacht; Zapoved, der Befehl.

Hievon ſind jedoch ausgenommen, und bleiben männlichen Geſchlechts folgende: hraszt, die Eiche; breszt, der Ulmenbaum; Liszt, das Laub; moszt, die Brücke; poszt, das Faſten; goszt, der Gaſt.

3. Sind

3. Sind noch weiblichen Geſchlechts folgende:

berv, Streg.
bòl, Schmertz.
chud, Natur-Trieb.
czév, Röhre.
dlan, flache Hand.
haszen, Nutzen.
hers, Roggen.
hitt, Wurf.
jablan, Apfel.
jeszen, Herbſt.
kerv, Blut.
klét, Keller.
klùp, Bank.
kòp, Grabung.
krelyut, Flügel, Fittig.
kúpel, Baad.
làs, Luge.
lùch, Fackel.
lyubav, Liebe.
maz, Salbe.
miszel, Gedanke.
nakaz, Geſpenſt.
narav, Natur.
nasztely, Unterbett.
nitt, Faden.
obutel, Fuß-Anzug.
oczel, Stahl.
ovesz, Haber.
osz, Achſe.
pamet, Vernunft.
pèch, Ofen.
perut, Flüge.
peszem, Geſang.
pischàl, Pfeife.
pléſs, Kahlheit.
pogibel, Gefahr.
preruch, Handhabe.
Ràl, Joch-Acker.
Réch, Wort.
Rukovet, Garbe.
schèt, Würſte.
sivad, Thier.
szvers, Aſt.
szkerb, Sorge.
szmert, Tod.
szòl, Saltz.
sztern, Saat.
verszt, Stand.
vész, Dorf.
vùſs, Laus.
Zamer, Beleidigung.
Zmész, Gemiſche.
Zob, Haber.
Ztràn, Theil.
Ztvàr, Geſchöpf.
Zvér, Thier.

Die

Sl. 9. Drugo pravilo o imenicama ž. r. str. 14—15.

Jembrih A.: Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyja (1783). Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 1, 277—306, Varaždin 1986.

Von einigen, die bald männlichen, bald weiblichen Geſchlechts gebrauchet werden, haben wir gar nichts melden wollen.

Dritte Regel.

Die Nennwörter, ſo in E und O ausgehen ſind ungewiſſen Geſchlechtes; z. B. vreme, die Zeit; koleno, das Knie.

Vierte Regel.

Alle übrige Nennwörter, die in den vorigen drey Regeln nicht begriffen, ſind männlichen Geſchlechts, wie: boj, der Krieg; perszt, der Finger.

§. 2.

Abänderung der Nennwörter.

Die Abänderungen aller Nennwörter werden ſich auf die folgenden vier Regeln und Beyſpiele beziehen.

Erſte

Erſte Regel.

Die Nennwörter, deren erſte Endung in a iſt, wie Riba, Fiſch, Japa, Vater, Druſina, Hausgeſind ꝛc: ſollen nach dem erſten Muſter abgeändert werden.

Muſter der erſten Abänderung.

In der einfachen Zahl:

Endung.	1. Vod-a,	Das Waſſer.
	2. vod-e,	des Waſſers.
	3. vod-i,	dem Waſſer.
	4. vod-u,	das Waſſer.
	5. vod-a,	Waſſer.
	6. vod-um,	mit dem Waſſer.

In der mehreren Zahl.

Endung.	1. Vod-e,	Die Wäſſer.
	2. vòd, vod-ah, vod-ih,	der Wäſſer.
	3. vod-am,	den Wäſſern.
	4. vod-e,	die Wäſſer.
	5. vod-e,	Wäſſer.
	6. vod-ami.	mit den Wäſſern.

1. Anmerk. Die ſechſte Endung wird niemals mit dem Vorwort *od*, von, gebrauchet, ſondern vielmehr mit dem z — mit; oder auch

 mit

SI. 10. Pravilo za s. i m. r. str. 16. i deklinacija imenica ž. r., str. 17

mit andern Vorwörtern, wovon an ſeinem Orte gehandelt werden ſolle.

2. Anmerk. Einige Nennwörter haben in der zweyten Endung der mehrern Zahl den erſten Ausgang ganz anders: z. B. von szeszter, Schweſter, machen ſie *szeszterèr*, der Schweſtern, von dekla, *dekél*, der Mägde; von chreſsnya, *chreſseny*, der Kirſchen; von ovcza, *ovécz*, der Schaafe; von zemlya, *zemely*, der Erden ꝛc.

3. Anmerk. Bey einigen Wörtern kann man ſich aber faſt nur der andern zween Ausgänge dieſer zweyten Endung bedienen; z. B. czirkva, Kirche, ſaget man *czirkvih* oder *czirkvah*, der Kirchen; kaplya, Tropfe, *kaplyih* oder *kaplyàh*, der Tropfen; *chalarìa*, die Liſt, *chalariih* oder *chalariah*, &c.

Wann insgemein in dieſer zweyten Endung der erſte und kürzeſte Ausgang, wann aber die andern beyde gebraucht werden ſollen, wollen wir ſchon bey Gelegenheit weitläufiger anmerken.

Zweyte Regel.

Nennwörter, die nicht in a ausgehen, und männlichen Geſchlechts ſind, werden nach folgendem Muſter abgeändert.

Mu-

Muſter der zweyten Abänderung.

In der einfachen Zahl:

Einzahl.	1. Perszt,	Der Finger.
	2. perszt-a,	des Fingers.
	3. perszt-u,	dem Finger.
	4. perszt-a,	den Finger.
	5. perszt,	Finger.
	6. perszt-om.	mit dem Finger.

In der mehreren Zahl:

Mehrzahl.	1. Perszt-i,	Die Finger.
	2. perszt-ov, perszt-ch, perszt-ih,	der Finger.
	3. perszt-om,	den Fingern.
	4. perszt-e,	die Finger.
	5. perszt-i,	Finger.
	6. perszt-mi,	mit den Fingern.

1. Anmerk. In allen Abänderungsarten iſt ſonſt die fünfte Endung der erſten gleich: nur bey dieſer zweyten Abänderung ſind einige wenige ausgenommen, welche in der fünften Endung ein e zuletzt annehmen, als: brat, Bruder, *brate;* bog, Gott, *boſe;* gozpon, Herr, *gozpone.*

2. Anmerk. Wenn die letzte Sylbe einen von den Selbſtlautern a, i, o, u, enthält, ſo wächſt die zweyte Endung, wie das Muſter

Sl. 11. Imenice ž. r., str. 18. i deklinacija imenica m. r. str. 19.

Jembrih A.: Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyja (1783). Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 1, 277—306, Varaždin 1986.

2. Anmerk. *Nyegov*, *a*, *o*, bedeutet eine Sache, ſo ein Beſitzer männlichen oder ungewiſſen Geſchlechts beſitzet; *nyein*, *a*, *o*, jene eines weiblichen Beſitzers; und *nyihov*, *a*, *o*, mehrere Beſitzer; wie wenn man ſaget; es bittet dich der Vater, daß du ſein Haus bewacheſt, und die Mutte daß du ihr und die Kinder, daß du ihr, und alle dreye, daß du ihr Haus bewacheſt, proszite otecz, da *nyegovu*, hisu chuvas, y mati, da *nyeinu*, y dete da *nyegovu*, y vszi tri, da *nyihovu* hisu chuvas.

3. Anmerk. Der ganze Unterſcheid zwiſchen *szebe*, *szvoj*: und zwiſchen *niega nyegov*, *nyein*, *nyihov*, beſtehet darinne, daß ſich *szebe* und *szvoj* allzeit auf die erſte Endung ſeines Zeitworts, als den Beſitzer der zugeeianeten Sache beziehet; übrigens gebrauchet man *nyega nyegov*, beſonders aber, ſo oft man dadurch einen Beſitzer aus der vorhergehenden oder nachfolgenden Rede verſtehet; z. B. gdabi lyubil bil Iesus *szvoje*, lyubilje *nye* do koncza Ioan: 13. da Jeſus die Seinigen geliebet hatte, hat er ſie bis zu Ende geliebet. Vu *szvoja* lasztovita ſe doſſel y *nzegovi niega* neszu prijeli. Ioan. Er iſt in ſein Eigenthum gekommen, und die Seinigen haben ihn nicht aufgenommen.

Ja es erhellet ſo gar aus der allgemeinen Weiſe zu reden, und aus den kroatiſchen Schriftſtellern, daß ſich *szebe* und *szvoj* auch auf die erſte, zweyte und Perſon beziehen. z. B. od pravilszem ga od szebe. Hos latin. Ich habe ihn von mir abgetrieben Terszizze *szel*; vumreti Thom. Kemp. beſtrebe dich dir abzuſterben. pokaſisze popu. Math. 8. zeige dich dem Prieſter.

§. 3.

Anzeigende Fürwörter.

Ov, a, o. der, die, das.
On, a, o. jener, jene, jenes.
Té, ta, to. dieſer, dieſe, dieſes.
Iszti, a, o. derſelbe, dieſelbe, daſſelbe.
Oviszti, ova iszta, ovo iszto. Eben derſelbe &c.
Alſo auch. On iszti &c. Eben derjenige &c.
Té iszti, ta iszta &c. Dieſer ſelbſt. &c.

§. 4.

Fragende Fürwörter.

Einfache Zahl. männlichen Geſchlechts.

Endung.	1. Cdo?	Wer?
	2. Koga?	weſſen?
	3. Komu?	wem?
	4. Koga?	wen?
	6. {Z Kem / Z-Kim}	mit wem?

Sl. 12. Zamjenice, str. 40—41.

Jembrih A.: Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyja (1783). Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 1, 277—306, Varaždin 1986.

ungewiſſen Geſchlechts.

Einzahl	1. Kaj?	Was?
	2. Chesza?	weſſen? (Sache)
	3. Chemu?	wem?
	4. Kaj?	was?
	6. {Z-chem / Z-chim}	mit was?

Anmerk. Wie *gdo* werden auch abgeändert; *negdo*, Jemand; *nigdo*, Niemand; und *gdogod*, Jedermann. Wie *Kaj* aber werden abgeändert: *Nekaj*, etwas; *nikaj*, nichts; und *Kajgod*, was immer.

§. 5.

Beziehende, und fragende Fürwörter.

Koi, — a, c,
ki, ka, ko,
koter — i, — a, — o, } Wer, oder welcher.

§. 6.

Uneigentliche Fürwörter.

Nekoj, — a, — c.
nek — i, — a, — o.
nekoter — i, — a, — o. } Jemand, Einer ꝛc.
leden, — a, — o.

Vsak — i, — a, o Jedermann.
koigod, koiagod, kojegod.
kigod, kagod, kogod. } Wer immer.
koterigod, koteragod koterogod.

Anmerk. Alle dieſe bey indig. Fürwörter beobachten die Regeln der Beywörter auf das genaueſte.

Drit-

Sl. 13. Upitne i neodređene zamjenice str. 42—43.

Jembrih A.: Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyija (1783). Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 1, 277—306, Varaždin 1986.

Vierter Theil

Von den unabänderlichen Theilen der Rede.

Erſtes Hauptſtück.

Von dem Vorwort.

Erſte Regel.

Die Vorwörter ſo die zweyte Endung fodern, ſind.

* Blizu, nahe; blise, näher.
* Dalko, daleko, weit.
Do, zu, bis zu, bis hin.
Iz, aus, von.
* Izker, neben, daneben, nächſt.
Meszto, na meszto, anſtatt.
Mimo, nebſt.
Ober, oberh, ober, über.
Od, von, aus.
* Okolu, okolo, herum.
* Oposzred, poszred, in mitte.
* Poleg, an, nahe bey.
Prek, über.
Prez, ohne.
Radi, zarad, zaradi, wegen.
Raz, auſſer, ausgenommen.
* Szredi, in mitte.

* Tik,

* Tik, tikezè, neben, nächſt.
Verhu, zverhu, über.
Zbog, Urſache deſſen.
Zmed, aus, zwiſchen.
* Zdola, odzdola, unter, darunter.
* zpoda, odzpoda, unter, darunter.
* Zgora, odzgor, odzgora, darüber, von oben.
* Zada, odzada, von hinten, ruckwärts.
* Zaja, odzaja, hinter, von hinten.
* Zvan, zvana, auſſer, von auſſen.
* Zvun, Zvuna, auſſer.
Tia, do, bis.
Kod, bey.

1. Anmerk. Bey Gebrauch des Vorworts *iz*, aus, oder von wird das *i* oft ausgelaſſen, und nur das z gebrauchet wie *zove ztrani*, von dieſer Seite; anſtatt: iz ove ztrani; *zevszega szerdcza*, von ganzem Herzen; *zgora*, darüber; *zpoda* &c.

2. Anmerk Die mit einem Sternchen bezeichneten Vorwörter werden zuweilen ohne eine beygeſetzte Endung gebrauchet, und alsdann werden ſie Nebenwörter; wie: *dalko szem bil*, ich bin lang abweſend geweſen.

3. Anmerk. Dieſe Vorwörter, wenn ſie mit Nennwörtern der mehreren Zahl, beſon-

Jembrih A.: Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyija (1783). Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 1, 277–306, Varaždin 1986.

Sl. 14. Četvrti dio gramatike, nepromjenljive vrste riječi, str. 100—101.

Za malo, na malom, faſt nicht, ſchwerlich.
Zato, derohalben, der Urſache.
Zatem, nach dieſem.
Zopet, opet, znovich, wiederum.
Zoszeb, beſonders, abgeſondert.
Zrész, zreszna, zisztine, ernſtlich.
Zevzem, zevszema, da konczа, gäntzlich, vollkommen.
Zutra, morgen.
Po zutra, preko zutra, übermorgen.

§. 3.

Beobachtungen über einige unabänderliche Theile.

I.

Folgende werden immer vorgeſetzet, als 1. *a*, aber; wie a publicanus od dalka sztoječih, Luc. 8. Der Publikaner aber von weiten ſtehend. 2. Die eine Urſache andeutende *ar*, *kaj*, *jer*, dieweilen; *zato*, derowegen; wie: ar szem tih y ponizen, Math. 11. Dieweil ich ſanft und demüthig bin.

II.

Nachgeſetzet aber werden: 1. *pak*, *pako*, wenn ſelbe, aber, heiſſen, wie; Iosefi pak mus nycini, Math. 1. Joſeph aber ihr Mann. 2. Das Fragwort *li*, *ob*? jeli ſtimaſ? meineſt du?

III.

Ne, *ni*, das Verneinungswörtchen, wenn es mit einer anderen Verneinung ſteht, machet es den Vortrag nicht bejahend, wie bey den Lateinern ſonſt zu geſchehen pfleget, wie: ne meni nikaj skodil, er hat mir nichts geſchadet.

Lezte Anmerk. Wer die bisher gegebenen Regeln in Ausübung bringen, und dieſe Sprache recht erlernen will, demſelben will ich anrathen, daß er irgend ein kroatiſches Buch zur Hand nehme, und dieſe Regeln mit Ueberlegung darauf anwende, oder ſich durch jemanden erklären laſſe; bald wird er die gute Wirkung davon erfahren. Zu dieſem Ziel und Ende wird das aller Orten vorfindige Evangelien-Buch ſehr dienlich ſeyn, welches ſowohl ein gewiſſes Anſehen in dieſer Sprache behauptet (da es nemlich ſeit ſo langer Zeit dem Volke überall an Feſttägen vorgeleſen wird) als auch leicht zu verſtehen iſt. Was die Wortfügung anlanget, ſo ſind dort und da verſchiedene dahin

Sl. 15. Nepromjenljive vrste riječi, str. 116—117.

118

gehörige Regeln gegeben worden, und ohnehin kömmt die teutſche Wortfugung vieles mit der kroatiſchen überein: auch wird ſich leicht jemand bereit finden laſſen, eine beſondere, und für Teutſche eingerichtete Wortfügung herauszuſetzen, ſobald man ſehen wird, daß dieſe Einleitung zur kroatiſchen Sprachlehre mit Zufriedenheit aufgenommen wird.

Sl. 16. Konac Szentmártonyjeve gramatike, str. 118.